



Мікроекономіка

Любов КРИМСЬКА

**ДОСЛІДЖЕННЯ РИНКОВОЇ КОНЦЕНТРАЦІЇ  
ІНСТРУМЕНТАЛЬНОЇ ГАЛУЗІ**

**Резюме**

Обґрунтовано взаємозв'язок концентрації продавців на ринку і ступенів монопольної влади, вивчено реальний рівень концентрації ринку металорізальних інструментів.

**Ключові слова**

Рівень та індекси концентрації, індекс Херфіндаля-Хіршмана, крива Лоренца, нерівномірність розподілу ринкової частки.

**1. Вступ**

**Постановка проблеми.** Реальний перехід до ринкових відносин об'єктивно потребує серйознішої уваги до теорії та практики конкуренції. Для кожної господарської структури є економічний сенс використовувати ефективні прийоми конкуренції у своїй практичній діяльності. Вони стають важливим засобом виживання в умовах ринкових відносин. Питання про взаємозв'язок концентрації продавців на ринку і рівень монопольної влади є одним з базових у рамках теорії галузевої організації. Економічна теорія

---

© Любов Кримська, 2004.

Кримська Любов, канд. екон. наук, Запорізький національний технічний університет, Україна.

розглядає моделі ринкових структур, у яких основою монопольної влади є високий рівень концентрації продавців на ринку у сполученні з наявністю бар'єрів входу в галузь (монополія, олігополія), а також диференціація продукту (монополістична конкуренція). Непростим питанням теорії і практики є **співвідношення ринку і галузі**. Як відомо, галуззю є сукупність підприємств, що виробляють схожі товари, використовуючи аналогічні ресурси й технології. Ринок же об'єднує потреба, що задовольняється, а отже, на ньому можуть бути присутні товари-замінники, які виробляють підприємства інших галузей. Ми будемо досліджувати галузевий ринок, враховуючи підприємства, що випускають замінні товари й конкурують у сфері їхньої реалізації. Антимонопольні комітети багатьох країн використовують наступне визначення Джоан Робінсон: ринок включає однорідний товар і його замінники до того моменту, доки не буде знайдено різкий розрив у ланцюгу товарних субститутів. Ступінь заміщення характеризується показником перехресної цінової еластичності попиту. Як тільки перехресна еластичність стає меншою за визначену величину, створюється розрив у ланцюгу товарних субститутів, що визначає межу ринку. Варто одразу зазначити, що галузь і ринок металорізального інструмента співпадають, оскільки металорізальний інструмент практично не має замінників. У роботах закордонних авторів (М. Портер, А. Томпсон, Д. Формбі, Р. Піндайк та ін.) жодне дослідження ринку не проводиться без серйозного вивчення конкуренції на ньому. На пострадянському просторі, на жаль, можна відзначити лише декілька серйозних досліджень, зокрема роботу С. Авдашевої та Н. Розанової [1]. **Мета цього дослідження полягає в застосуванні до інструментальної галузі методології визначення ринкової структури за рівнем концентрації.** Показники концентрації ґрунтуються на зіставленні розміру фірми з розміром ринку, на якому вона діє. Чим більшим є розмір фірм порівняно з масштабом усього ринку, тим вищою є концентрація виробників (продавців) на цьому ринку. Одним з основних показників, що характеризують розмір фірми щодо розміру ринку, є частка продажів фірми в ринковому обсязі реалізації. У цьому дослідженні ми не розглядаємо інші показники, що характеризують розмір фірми (чисельність персоналу, вартість активів, додану вартість). Дослідження виходить з припущення, що теорія організації галузі (industrial organization) співвідноситься з теорією фірми і теорією менеджменту, оскільки концепція ринкової структури створює теоретичні основи управління фірмою, поглиблюючи розуміння закономірностей ринкової поведінки фірми, її внутрішньої організації.

## 2. Характеристика ринкової влади фірми

Розглянемо показники, що використовують для характеристики ринку і ринкової влади фірм.

**Індекс концентрації ринку** (market concentration ratio) вимірюється як сума ринкових часток найбільших фірм, що діють на ринку:

$$C_k = \sum Y_i \quad i = 1, 2, \dots, k, \quad (1)$$

де  $Y_i$  – розмір фірми (ринкова частка);

$k$  – кількість фірм, для яких розраховується показник.

Індекс концентрації вимірює суму  $k$  – кількість найбільших фірм на ринку. Для однакової кількості найбільших фірм, чим більшим є індекс концентрації, тим далі ринок від ідеалу досконалої конкуренції. Індекс показує нерівність компаній на ринку. Найбільш розповсюдженим варіантом у західних дослідженнях є показник частки (відсотка) від сукупних продажів галузі, що припадають на чотири (GR4), шість (GR6), вісім (GR8) чи десять провідних фірм (GR10). Інформація, яку надає індекс концентрації, не є достатньою для характеристики ринку. Методологія розрахунку індексу концентрації передбачає ранжування фірм за ринковою часткою від максимальної до мінімальної, і далі їх частки складають за наростаючим підсумком. Мінімальне значення індексу завжди співпадає з ринковою часткою найбільшої фірми  $i$ , навпаки, для найменшої фірми воно дорівнює 1. Ще важливішим, ніж вибір правильного показника концентрації, є коректне визначення ринку, концентрацію якого пропонують вимірити. Якщо межі ринку визначені занадто широко (тобто до нього увійшли фірми, що не є реальними конкурентами), то індекс концентрації буде заниженим; якщо ринок визначений занадто вузько (тобто без урахування значущих конкурентів), то індекс концентрації виявиться завищеним. Індекс не дає змоги робити висновки щодо рівня концентрації в галузі, тому що не інформує щодо розміру фірм, які не потрапили у вибірку, щодо відносної величини фірм із вибірки  $i$ , головне, інформація, яку він надає, недостатня для характеристики ринку. Проте рівень концентрації в галузі **характеризує індекс Херфіндаля-Хіршмана (Herfindal-Hirschman Index)**, що визначається як сума квадратів часток усіх фірм, що діють на ринку:

$$HHI = \sum Y_i^2, \quad i = 1, 2, \dots, n, \quad (2)$$

де  $HHI$  – індекс Херфіндаля-Хіршмана;

$Y_i$  – розмір фірми (ринкова частка).

У табл. 1 і 2 представлено вихідні дані для розрахунку індексу концентрації, відповідно, світового й українського ринків, а в табл. 3 – індекс концентрації провідних компаній.

Таблиця 1.

**Концентрація світового ринку металорізального інструменту**

Фірма (в порядку зменшення часток)	Ринкові частки	Індекс концентрації
Sundvic	0,29	0,29
Kennametal Hertel	0,16	0,45
ISCAR Group	0,15	0,6
Milacron	0,13	0,73
Інші	0,07	0,8
Mitsubishi	0,04	0,84
Toshiba	0,03	0,87
Simitomo	0,03	0,9
Tizit	0,03	0,93
Teledyne	0,03	0,96
Kyocera	0,02	0,98
Walter	0,02	1,00

Таблиця 2.

**Концентрація українського ринку металорізального інструменту**

Фірма (в порядку зменшення часток)	Ринкові частки	Індекс концентрації
Вінницький інструм. завод	0,28	0,28
Запорізький інструм. завод	0,16	0,44
Харківський інструм. завод	0,14	0,58
Львівський інструм. завод	0,13	0,71
Інші виробники	0,12	0,83
Імпорт	0,1	0,93
Чернігівський інструм. завод	0,07	1,00

Таблиця 3.

**Концентрація провідних компаній**

Ринок	GR4	GR6	GR8	GR10
Світовий	73	84	90	93
Український	71	82	–	–

Індекс Херфіндаля-Хіршмана набуває значення від 0, в ідеальному випадку досконалої конкуренції, коли на ринку нескінченно багато продавців, кожен з яких контролює незначну частку ринку, (хоча важко уявити такий «ідеальний» випадок), до 1,0, коли на ринку діє лише одна фірма, що виробляє 100% продукції.

Якщо розраховувати ринкові частки у відсотках, індекс набудуватиме значення від 0 до 10000. Чим більшим є значення індексу, тим вищою є концентрація продавців на ринку. З 1982 р. індекс Херфіндаля-Хіршмана є основним орієнтиром при реалізації антимонопольної політики США. Його основною перевагою є здатність чутливо реагувати на перерозподіл часток між фірмами, що діють на ринку.

Індекс Херфіндаля-Хіршмана для світового ринку металорізального інструмента дорівнює:

$$HHI = 0,29^2 + 0,16^2 + 0,15^2 + 0,13^2 + 0,07^2 + 0,04^2 + 0,03^2 + 0,03^2 + 0,03^2 + 0,02^2 + 0,02^2 = 0,16 (1600).$$

Для українського:

$$HHI = 0,28^2 + 0,16^2 + 0,14^2 + 0,13^2 + 0,12^2 + 0,1^2 + 0,07^2 = 0,1698 \approx 0,17(1700).$$

Через те, що на українському ринку кількість вагомих конкурентів (у тому числі провідних світових і російських) дещо занижена, індекс концентрації вважатимемо трохи завищеним. Але і на світовому (1600), і на національному рівні (1700) ринок металорізального інструменту варто визнати конкурентним, оскільки ринок вважають неконкурентним, якщо індекс Херфіндаля-Хіршмана перевищує 1800 одиниць.

Значення індексу Херфіндаля-Хіршмана пов'язано з показником дисперсії часток фірм на ринку:

$$HHI = n\sigma^2 + \frac{1}{n}, \quad (3)$$

де  $\sigma^2$  – показник дисперсії часток фірми на ринку;

$n$  – кількість фірм на ринку.

Показник дисперсії часток розраховують за формулою:

$$\sigma^2 = \sum \frac{(Y_i - \bar{Y})^2}{n}, \quad (4)$$

де  $\bar{Y}$  – середня частка фірми на ринку  $= \frac{1}{n}$ ;

$Y_i$  – розмір фірми (ринкова частка);

$n$  – кількість фірм на ринку.

Наведена формула дає змогу розмежувати вплив на індекс Херфін-даля-Хіршмана кількості фірм на ринку і розподілу ринку між ними. Якщо всі фірми на ринку контролюють однакову частку, показник дисперсії дорівнює нулю. За незмінної кількості фірм на ринку, чим більше відрізняються їхні частки, тим вищим є значення індексу.

Використовуючи формули 3 і 4, розрахуємо показники індексу Херфін-даля-Хіршмана для світового й українського ринків металорізального інструмента. Для світового ринку  $HHI = 1596 \sim 1600$  од., для українського –  $HHI = 1699 \sim 1700$  од. У цьому розрахунку також присутня похибка через неможливість чітко визначити всі дрібні компанії світового ринку, частка яких у сукупності становить 7%. Для національного ринку ця похибка більш значуща, оскільки не визначені дрібні виробники, що контролюють у сукупності 12% ринку, і не враховані компанії-імпортери (10% ринку). Однак, як вважають Ф. Шерер і Д. Росс [2: 68], при введенні у квадрат часток ринку індекс дає вищу вагу показникам великих фірм, а не дрібних. Це означає, що коли точні дані про частки ринку дрібних фірм відсутні, то помилка не буде істотною.

**Індекс ентропії** демонструє середню частку фірм, що діють на ринку, зважену за натуральним логарифмом оберненої щодо неї величини:

$$E = \sum Y_i \cdot \ln \left( \frac{1}{Y_i} \right), \quad i = 1, \dots, n, \quad (5)$$

де  $E$  – індекс ентропії;

$Y_i$  – розмір фірми (наприклад, ринкова частка).

Індекс ентропії являє собою показник, зворотний концентрації: чим вищим є його значення, тим нижчою є концентрація продавців на ринку. Ентропія вимірює невпорядкованість розподілу часток між фірмами ринку: чим вищий показник ентропії, тим нижчі можливості продавців впливати на ринкову ціну. Для порівняння показників ентропії на різних ринках часто використовують відносний показник ентропії.

$$E' = \frac{1}{n} \sum Y_i \cdot \ln \left( \frac{1}{Y_i} \right), \quad i = 1, \dots, n, \quad (6)$$

де  $E'$  – відносний показник ентропії;

$n$  – число фірм на ринку;

$Y_i$  – розмір фірми (наприклад, ринкова частка).

Розрахуємо ентропію світового ринку металорізального інструмента.

$$\begin{aligned} &+ 0,07 \cdot \ln 14,2857 + 0,04 \cdot \ln 25 + 0,03 \cdot \ln 33,333 + 0,03 \cdot \ln 33,333 + \\ &+ 0,03 \cdot \ln 33,333 + 0,03 \cdot \ln 33,333 + 0,02 \cdot \ln 50 + 0,02 \cdot \ln 50 = \\ &= 2,094174504 \approx 2,1 \end{aligned}$$

$$E = \frac{1}{12} \cdot 2,094174504 = 0,1744447362 \approx 0,174$$

Розрахуємо ентропію українського ринку металорізального інструмента.

$$E = 0,28 \cdot \ln 3,57143 + 0,16 \cdot \ln 6,25 + 0,14 \cdot \ln 7,1429 + 0,13 \cdot \ln 7,6923 + \\ + 0,12 \cdot \ln 8,333 + 0,10 \cdot \ln 10 + 0,07 \cdot \ln 14,28571 = 1,860966267 \approx 1,86.$$

$$E = \frac{1}{7} \cdot 1,860966267 = 0,265852324 \approx 0,267.$$

Показники ентропії світового (2,1) й українського (1,86) ринків ненабагато відрізняються один від одного, тому що рівень концентрації на обох ринках приблизно однаковий. Однак на світовому ринку можливість впливати на ринкову ціну в продавців нижча, ніж на українському, оскільки невпорядкованість розподілу часток між фірмами на світовому ринку вища, ніж на українському.

Для виміру ступеня нерівності розмірів фірм, що діють на ринку, використовують **показник дисперсії ринкових часток**:

$$\sigma^2 = \frac{1}{n} \sum (Y_i - \bar{Y})^2, \quad i = 1, \dots, n, \quad (7)$$

де  $Y_i$  – частка фірми на ринку;

$\bar{Y}$  – середня частка фірми на ринку, рівна  $\frac{1}{n}$ ;

$n$  – число фірм на ринку.

Дисперсія для світового ринку металорізального інструмента:

$$\sigma^2 = 0,083 \sum (0,29-0,083)^2 + (0,16-0,083)^2 + (0,14-0,083)^2 + (0,13-0,083)^2 + \\ + (0,07-0,083)^2 + (0,04-0,083)^2 + (0,03-0,083)^2 + (0,03-0,083)^2 + \\ + (0,03-0,083)^2 + (0,03-0,083)^2 + (0,02-0,083)^2 + (0,02-0,083)^2 = \\ = 0,006363 \approx 0,0064.$$

Дисперсія для українського ринку металорізального інструмента:

$$\sigma^2 = 0,143 \sum (0,28-0,143)^2 + (0,16-0,143)^2 + (0,14-0,143)^2 + (0,13-0,143)^2 + \\ + (0,12-0,143)^2 + (0,1-0,143)^2 + (0,07-0,143)^2 = 0,003849 \approx 0,004.$$

Для західних досліджень більш типовим є використання показника **дисперсії логарифмів ринкових часток**.

$$\sigma^2 = \frac{1}{n} \sum (\ln Y_i - \ln \bar{Y})^2, \quad i = 1, \dots, n. \quad (8)$$



Обидва показника мають однаковий економічний зміст – нерівномірність розподілу часток між учасниками ринку, і різняться лише розмірністю і значеннями. Чим більша нерівномірність розподілу часток, тим – за інших рівних умов – концентрованішим є ринок. Однак показник дисперсії не дає характеристики відносного розміру фірм: для ринку з двома фірмами однакового розміру і для ринку зі 100 фірмами однакового розміру дисперсія в обох випадках буде однаковою і дорівнюватиме нулю, але рівень концентрації буде різним. Тому дисперсію можна застосовувати тільки як допоміжний засіб, скоріше для оцінки нерівності в розмірах фірм, ніж рівня концентрації. Але за інших рівних умов (за однакової кількості фірм у галузях і приблизно рівних інших показниках концентрації продавців) вона може слугувати непрямим показником концентрації. І цей показник побічно свідчить ( $0,06 > 0,04$ ), що рівень концентрації світового ринку металорізального інструмента вищий, ніж українського, так само, як нерівність у розмірах фірм. Так, розміри найвагоміших фірм, що представляють ринок металорізального інструмента України, приблизно однакові, на відміну від фірм, що є основними виробниками металорізального інструмента на світовому ринку.

**Коефіцієнт концентрації (індекс Джині)** є статистичним показником, що ґрунтується на кривій Лоренца. Крива Лоренца, що характеризує нерівномірність розподілу будь-якої ознаки, для випадку концентрації продавців на ринку показує взаємозв'язок між відсотком фірм на ринку і часткою ринку, підрахованою наростаючим підсумком, від дрібних фірм до найбільших.

Таблиця 4.

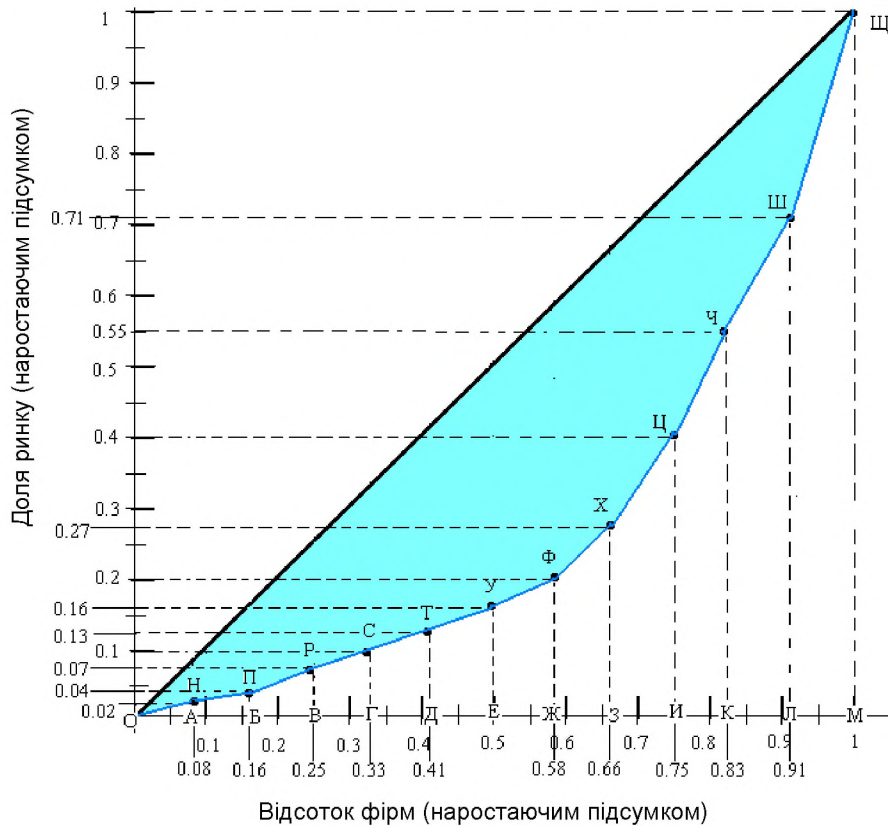
**Світовий ринок: розподіл часток**

Фірми (за зростанням часток)	Ринкові частки	Кумулятивний ряд часток (накопичені частоти)	Питома вага кожної фірми у їх загальній кількості	Кумулятивний ряд
Walter	0,02	0,02	0,08333	0,8333
Kyocera	0,02	0,04	0,08333	0,16667
Teledyne	0,03	0,07	0,08333	0,25
Tizit	0,03	0,1	0,08333	0,33333
Simitomo	0,03	0,13	0,08333	0,41667
Toshiba	0,03	0,16	0,08333	0,5
Mitsubishi	0,04	0,2	0,08333	0,58333
Інші	0,07	0,27	0,08333	0,66667
Milacron	0,13	0,4	0,08333	0,75
ISCAR Group	0,15	0,55	0,08333	0,83333
Kennametal Hertel	0,16	0,71	0,08333	0,91667
Sundvic	0,29	1,00	0,08333	1,00
РАЗОМ	1,00		1,00	



Рисунок 1.

Крива Лоренца для світового ринку



Індекс Джині являє собою відношення площі, обмеженої фактичною кривою Лоренца і кривою Лоренца для абсолютно рівномірного розподілу ринкових часток (так названої «кривої абсолютної рівності»), до площі трикутника, обмеженого кривою Лоренца для абсолютно рівномірного розподілу часток і осями абсцис і ординат. У табл. 4 представлено вихідні дані і розрахунок необхідних величин для побудови кривої Лоренца.

Для побудови кривої Лоренца (рис. 1) відкладемо по осі абсцис послідовно просумовані питомі ваги фірм у їхньому загальному числі, враховуючи, що питома вага кожної складає  $1/12$ , а по осі ординат – кумулятивні частки, накопичені частоти. З'єднавши всі точки, одержимо криву Лоренца. Щоби зрозуміти, яким чином ця крива характеризує нерівність часток ринку, необхідно з'ясувати: який би вид мала крива у випадку повної рівності до-

ходів? Очевидно, що в такій ситуації частка кожної фірми становила б 0,833, і ми одержали би пряму ОЦ, що утворює з осями координат кут у 45°. Таким чином, нерівність часток характеризується ступенем відхилення кривої Лоренца від бісектриси 1-го координатного кута. Це відхилення можна виміряти через відношення площі фігури (S) між кривою Лоренца і прямою ОЦ до площі всього трикутника ОЦМ. У результаті отримаємо показник, що називається коефіцієнтом концентрації (чи коефіцієнтом Джині):

$$G = \text{площадь } S / \text{площадь треугольника ОЦМ}. \quad (9)$$

Провівши відповідні розрахунки, одержимо коефіцієнт Джині для світового ринку:

$$G = 0,4956 \approx 0,5.$$

Як можна прокоментувати цей результат?

Аналогічно розрахуємо індекс Джині для українського ринку металорізального інструмента (табл. 5) і побудуємо криву Лоренца (рис. 2).

Провівши відповідні розрахунки, одержимо коефіцієнт Джині для українського ринку:

$$G = 0,21.$$

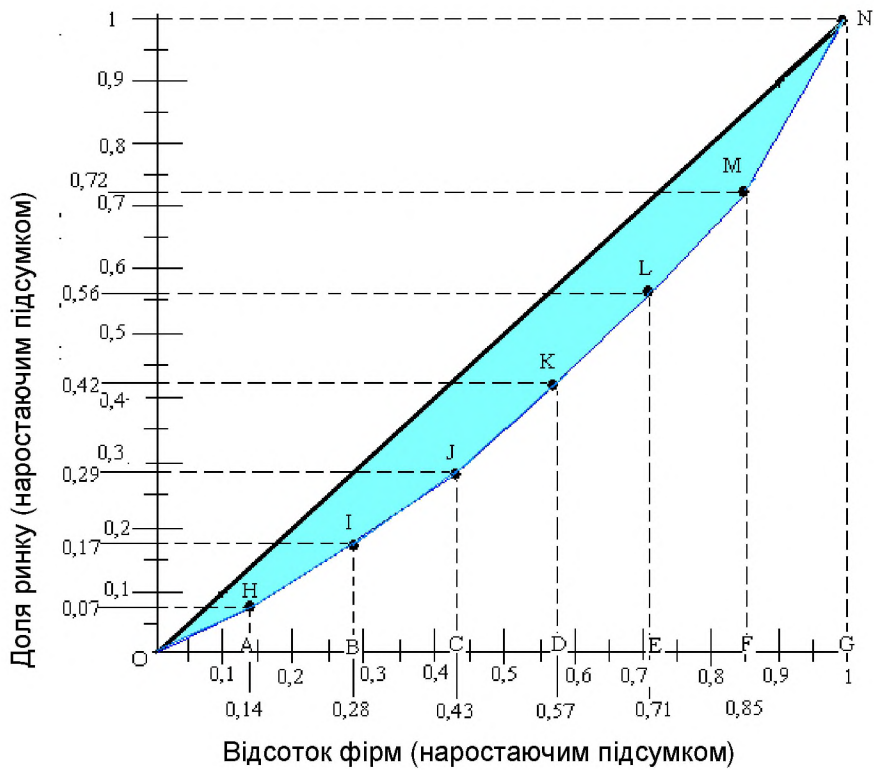
Таблиця 5.

**Національний ринок: розподіл часток**

Фірми (за зростанням часток)	Ринкові частки	Кумулятивний ряд часток (накопичені частоти)	Питома вага кожної фірми в їх загальній кількості	Кумулятивний ряд
Чернігівський інструм. завод	0,07	0,07	0,142857	0,142857
Імпорт	0,10	0,17	0,142857	0,285714
Інші	0,12	0,29	0,142857	0,428571
Львівський інструм. завод	0,13	0,42	0,142857	0,511429
Харківський інструм. завод	0,14	0,56	0,142857	0,714286
Запорізький інструм. завод	0,16	0,72	0,142857	0,857143
Вінницький інструм. завод	0,28	1,00	0,142857	1,00
РАЗОМ	1,00		1,00	

Рисунок 2.

Крива Лоренца для українського ринку



При використанні індексу Джині для характеристики концентрації продавців варто враховувати два моменти. Перший пов'язаний з концептуальним недоліком індексу. Він, як і показник дисперсії логарифмів часток, характеризує рівень нерівномірності розподілу ринкових часток. Отже, для гіпотетичного конкурентного ринку, де 10000 фірм поділяють між собою ринок на 10000 рівних часток і для ринку дуополії, де дві фірми поділяють ринок навпіл, показник Джині буде тим самим. Другий момент пов'язаний зі складністю підрахунку індексу Джині: для його визначення необхідне знання часток усіх фірм у галузі, у тому числі і дрібних, чого в рамках цього дослідження ми домогтися не змогли.

### 3. Висновки

Концентрація продавців відображає відносну величину і кількість фірм, що діють у галузі. Чим менше фірм, тим вищий рівень концентрації. За однакової кількості фірм на ринку, чим менше різняться вони за розміром, тим нижчий рівень концентрації.

Як на світовому, так і на українському ринках металорізального інструмента концентрація доволі висока. Навіть сам по собі розмір найбільших фірм може слугувати характеристикою концентрації на ринку. Саме цей критерій лежить в основі визначення монопольної ситуації: в Україні та Росії свідченням монополізму є контроль не менше 35% ринку, у Великобританії – не менше 25%. Для підтримки нормальної ринкової конкуренції вважається безпечним, коли ситуація на ринку, де 10 і більше фірм, відповідає наступним вимогам:

- одна фірма не займає більше 31% ринку;
- дві фірми не займають більше 44% ринку;
- три фірми не займають більше 54% ринку;
- чотири фірми не займають більше 63% ринку.

В аналізованій галузі практично всі показники свідчать про граничну ситуацію (див. табл. 3). За характеристиками інструментальної галузь варто віднести, скоріше, до олігополістичного типу ринку з диференціацією продукції, ніж до ринку монополістичної конкуренції. І на світовому, і на національному ринках, хоча і діє велика кількість компаній, що наближає тип ринку до монополістичної конкуренції, все ж таки панує відносно мала кількість фірм (на світовому ринку це Sundvic, Kennametal Hertel, ISCAR Group, Milacron; а в Україні – Вінницький, Запорізький, Харківський і Львівський інструментальні заводи). Ця ситуація зумовлена застосуванням дорогих технологій і високими бар'єрами проникнення в галузь, з одного боку, і свідчить про олігополістичну природу ринку, з іншого. Об'єднання двох чи більше конкуруючих фірм може істотно збільшити їхню ринкову частку і змінити рівень концентрації та тип ринку.

Кількість фірм на світовому ринку металорізального інструмента доволі велика, і найбільша частка ринку підприємства-лідера (шведського концерну Sundvic) становить 0,29, а в основного конкурента – 0,16. На національному ринку це Вінницький інструментальний завод – 0,28, а в основного конкурента – 0,16. Лідери перевищують розмір частки наступної за величиною фірми приблизно у два рази. Доволі високу концентрацію на світовому та українському ринках підтверджують дані таких показників, як індекс Херфіндала-Хіршмана (0,16; 0,17). Розраховані коефіцієнти дисперсії ринкових часток (0,006 і 0,007), коефіцієнт Джині (0,5; 0,21) підтверджують, що нерівномірність розподілу ринкових часток між продавцями на світовому

ринку вища, ніж на українському. А криві Лоренца свідчать, що концентрація на світовому ринку вища, ніж на українському.

Рівень концентрації впливає на поведінку фірм на ринку: чим він вищий, тим більший ступінь залежності фірм. Результат самостійного вибору фірмою обсягу випуску і ціни продукції визначає відповідна реакція конкурентів, що діють на ринку. Рівень концентрації впливає на схильність фірм до співробітництва чи суперництва: чим менше фірм діє на ринку, тим легше їм усвідомити взаємозалежність, і тим вірогіднішим є співробітництво між ними. Чим вищий рівень концентрації, тим менш конкурентним буде ринок. Разом із тим, кон'юнктурна ситуація з кожним роком усе більш ускладнюється розширенням меж ринку. У зв'язку з цим українським підприємствам особливо важливо правильно оцінити ринкову обстановку, що склалася, з тим, щоб запропонувати ефективні засоби конкуренції, котрі відповідали б як ринковій ситуації в Україні і тенденціям її розвитку, так і особливостям конкретного виробництва.

### **Література**

1. Авдашева С. Б., Розанова Н. М. Теория организации отраслевых рынков: Учебник. – М.: ИЧП «Издательство Магистр», 1998. – 320 с.
2. Шерер Ф. М., Росс Д. Структура отраслевых рынков: Пер. с англ. – М.: Инфра-М, 1997. – VI/689.

Стаття надійшла до редакції 23 березня 2004 р.